УДК: 811.111 ’272 ’372

ВЕРЕМЧУК Е. О.
(Запорізький національний університет)

АНАЛІЗ СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ВЕРБАЛІЗАТОРІВ КОНЦЕПТУ SPACE

В статті пояснюються семантичні модифікації вербалізаторів концепту SPACE завдяки застосуванню семантико-когнітивного аналізу, що передбачає встановлення причин семантичних перебудов, які відбулися в інтенсіоналах ключових вербалізаторів концепту з когнітивної точки зору.

Ключові слова: семантична модифікація, вербалізатор, семантико-когнітивний аналіз, інтенсіонал, класифікатор.

Веремчук Э. А. Анализ семантических трансформаций вербализаторов концепта SPACE. В статье объясняются семантические модификации вербализаторов концепта SPACE благодаря применению семантико-когнитивного анализа, который предусматривает установление причин семантических перестроений, что произошли в интенсионалах ключевых вербализаторов концепта с когнитивной точки зрения.

Ключевые слова: семантическая модификация, вербализатор, семантико-когнитивный анализ, интенсионал, классификатор.

Veremchuk E. O. Analyses of the semantic transformations of the verbalizers of the concept SPACE. The article explains the semantic transformations of the verbalizers of the concept SPACE via using semantic-cognitive analyses, which presupposes the identification of the reasons for semantic changes, which occurred within the intension of the key verbalizers of the concept from the cognitive perspective.

Key words: semantic modification, verbalizer, semantic-cognitive analyses, intension, classifier.

Бурхливий розвиток когнітивної науки у другій половині XX початку XXI століття призвів до того, що елементи когнітивізму почали проникати до інших наук. Так, зокрема, виникли такі нові напрямки, як когнітивна прагматика, когнітивна антропологія, когнітивна семіотика, когнітивна семантика та багато інших. Поєднання семантики та когнітивної науки є особливо продуктивним, адже використання когнітивних даних під час аналізу семантичних модифікацій у словах відкриває нові можливості для їхнього пояснення та інтерпретації. Застосування когнітивного аналізу, таким чином, дозволяє пояснити механізми семантичної деривації з точки зору того, як похідні значення пов’язані у свідомості людей із вихідними, на основі чого ґрунтуються дані зв’язки, та взагалі чому відбулися дані семантичні модифікації у межах лексичних одиниць.

Вагомий внесок у розвиток семантико-когнітивних досліджень зробили З. Д. Попова, Й. А. Стернін [Стернін 2002], О. С. Кубрякова [Кубрякова 2004], М. М. Болдирєв [Болдирєв 2001], А. П. Бабушкін [Бабушкін 1996], Є. В. Рахіліна [Рахіліна 1998], Г. В. Бикова [Бикова 2000] та інші.

Актуальність роботи зумовлена широким спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення зв’язків між окремими значеннями полісемантичних лексичних одиниць з когнітивної точки зору.

Мета статті полягає у поясненні семантичних трансформацій, що відбулися у вербалізаторах концепту як в діахронії, так і в плані їх сучасного співіснування та зв’язку.

Задля реалізації задекларованої мети перед нами постають наступні **завдання:**

1) визначити лексичні одиниці, які входять до ядра номінативного поля концепту SPACE;
2) описати як в діахронії та і в синхронії їхню семантику;
3) виявити когнітивні класифікаційні ознаки, які групують семантеми у межах інтенсіоналів лексичних одиниць;
4) проаналізувати на основі когнітивних даних механізми семантичних модифікацій лексичних одиниць.

Об’єктом дослідження є вербалізатори концепту SPACE, що входять до ядра його номінативного поля.

Предметом дослідження є окремі семантеми вербалізаторів концепту.

Аналіз лексикографічних джерел дозволив виявити наступні лексичні одиниці, що входять до ядра номінативного поля концепту SPACE: *space, cosmos, Universe, world, creation,* та *macrocosm*. Почнемо с ключового слова репрезентанта – *space*, при цьому семантичні трансформації будемо аналізувати в хронологічному порядку.

Перші два значення слова *space*, зокрема 1) "the dimensions of height, depth, and width within which all things exist and move" [Oxford 2012] ("простір") *(Тут і далі переклад наш)* та 2) "lapse of time" ("проміжок часу") знаходимо ще в етимоні даного слова. Спільний експонент для вираження значень "простір" та "проміжок часу" свідчить про те, що дані ментальні образи пов'язані у свідомості людей. Залежність простору та часу підтверджує, перш за все, сучасна наука. Згідно зі Спеціальною теорією відносності А. Ейнштейна плин часу (тобто швидкість перебігу процесів) залежить від властивостей простору, точніше від ступеня його викривленості. За теорією Великого Вибуху відлік часу розпочався в момент розширення Всесвіту (після Планківської епохи), і таким чином, розширення Всесвіту обумовлює протікання часу. Отже, час та простір мають об'єктивну взаємозалежність, і це відтворено в англомовній концептуальній картині світу.

Третя семантема "stellar depths" ("космічний простір") виникла завдяки існуванню в інтенсіоналі даного слова (під інтенсіоналом ми розуміємо сукупність всіх його сем) класифікаційної ознаки "просторове охоплення", яка з'явилася ще на основі етимологічно першого значення "простір". Дана семантема утворилося внаслідок специфікації вихідного значення, коли простір взагалі почав означати його частину – позаземний або космічний простір.

Наступна група значень з'явилася завдяки появі нової інтегральної семи – "вільний", незайнятий", яка засновується на асоціаціях, що існують у людей із простором взагалі та безмежними просторами зокрема. Так, простір передбачає існування можливості свободи переміщення, яка наявна лише за умови, що він нічим не зайнятий. Дана архісема дала початок та об'єднала такі значення як "unoccupied place" ("вільне місце"); "an empty area between written or printed words and lines" ("вільне місце між надрукованими літерами або рядками"); "the width of a typed letter of the alphabet" ("ширина надрукованої літери"); "land or an area of land that has not been built on" ("вільна від будівель та насаджень ділянка землі") [Online Etymology Dictionary]. Когнітивна ознака "свобода" (в плані пересування) згодом стала асоціюватися зі свободою взагалі, і, як результат, на основі того ж самого класифікатора "вільний" утворилося значення *"the freedom to do what you want or do things on your own" ("свобода в прийнятті рішень")* [8]. Такий семантичний розвиток відбувся шляхом екстраполяції ознак ситуації предметного світу (вільний простір) на ситуацію міжособистісних відносин. Таким чином, новий лексико-семантичний варіант даного слова став за своїм значенням більш абстрактним, і став корелювати з поняттям "воля" взагалі.

Досить багатою на семантичні трансформації є лексема *cosmos.* Внутрішня форма даного слова містить у собі значення "order, good order, orderly arrangement" ("порядок, добрий порядок, впорядкованість"), яке в свою чергу виникло від давньогрецького дієслова *kosmein*, що мало значення "to dispose", "to prepare" ("розташовувати", "готувати", "шикувати війська в бойовий порядок"). Так як війська перед боєм зазвичай шикують відповідно до певного порядку, то у слові виникла когнітивна ознака "впорядкованість", що в подальшому закріпилася за ним і є представленою у його сучасному інтенсіоналі.

Однак, у давньогрецькій мові в дієслівного варіанта цього слова існувало ще одне значення – "to deck, adorn, equip, dress" (especially of women) ("споряджати, прикрашати, вдягатися" (особливо про жінок)) [Online Etymology Dictionary]. Вважається, що Піфагор вперше використав дане слово для позначення небосхилу, і мотивацію застосування даної номінації по відношенню до зоряного неба можна простежити виходячи з обох давньогрецьких значень.

Завдяки наявності диференційної ознаки "впорядкованість", екстенсіонал даної лексичної одиниці розширився до позначення позаземного простору, адже за уявленнями давніх греків Космос був впорядкованою, гармонійною системою, і часто протиставлявся хаосу – безладному нагромадженню матерії. З іншого боку, в стародавніх греків мислення було міфологічно-образним, а не науково абстрактним, тому нічне зоряне небо могло уявлятися як таке, що оздоблене невеликими яскравими прикрасами – зорями, звідси і зв'язок зі значенням "to deck" ("прикрашати"). В подальшому, вживання даної лексичної одиниці розширилося до номінації всього фізичного світу включаючи землю.

У Септугіанті (перекладі Старого Завіту на грецьку мову) зустрічається вживання слова *kosmos* у значенні "the world of people" ("світ людей"), шляхом звуження вихідного значення "весь Всесвіт" до позначення лише його населення. Із приходом Християнства виникла нова

сема – "earth life" ("земне життя") [Online Etymology Dictionary], що утворилося на основі трактування значення "світ людей" крізь призму Біблійного світогляду, де земне життя, протиставляється життю у вічності, тобто у Царстві Божому.

У сучасній мові актуальними залишилися лише значення: 1) "the world or universe considered as an ordered system" ("всесвіт") 2) "any ordered system" ("будь яка впорядкована система") 3) "harmony", "order" ("гармонія", "порядок") [Collins English Dictionary 2006], що пояснюється їхньою комунікативною релевантністю в умовах сучасного стану мовної системи, однак, не зважаючи на те, що останні значення експліцитно не представлені в рамках інтенсіоналу вербалізатора, все ж таки вони залишили свій відбиток у сучасному розумінні концепту, імпліцитно входячи до історичної пам'яті соціуму.

Лексема *universe* походить від давньофранцузького слова *univers* (XII ст.) та лат. *Universum*, що буквально означає "turned into one" ("перетворений в єдине ціле") від *unus* "one" ("один") + *versus, pp. of vertere* "to turn" ("перетворювати") [Online Etymology Dictionary]. Французький етимон лексеми *universe* став основою для виникнення архісеми "unification" ("об'єднання"), відносно якої групуються всі його сучасні лексико-семантичні варіанти. При цьому, кожна наступна семантема виникала внаслідок звуження значення попередньої.

Так, зокрема, значення "human beings taken collectively" ("люди взяті разом") виникло на основі звуження вихідного значення "all existing matter and space considered as a whole"; "the cosmos" ("уся матерія та простір взяті в цілому"; "космос"), тобто людина виокремилася із всього світу, як одна з найважливіших його складових. Подальша спеціалізація призвела до виникнення лексико-семантичного варіанту "a particular sphere of activity or experience" ("певна сфера діяльності"), тобто значення звузилося до діяльності окремих соціальних груп, а не всього людства. Математичний термін *"universal set"* [Oxford 2012] ("універсальна сукупність") пов'язаний напряму із етимоном і позначає об'єднану множину однорідних елементів.

Лексична одиниця *world* походить від давньоанглійського слова *woruld* або *worold*, де воно означало "human existence, the affairs of life," ("людське існування, життєві справи"); "the human race, mankind," ("людська раса, людство") у протиставленні із життям після смерті. Етимологічна класифікаційна ознака "connection with human-being" ("зв'язок з людиною") існує і зараз, та є представленою у значенні "the human race, mankind" ("людство, людська раса"). З часом, внаслідок генералізації, утворилося значення "the known world" ("відомий світ") за принципом того, що світ, в якому живе людина є відомим для неї, і дане значення в подальшому розширилося до значення "the universe or cosmos"; "everything in existence" ("Всесвіт, світ", "все, що існує").

Тобто, в рамках семантики даної лексичної одиниці з'явився класифікатор "special scope" ("просторове охоплення"), що є характерним для лексем *space* та *cosmos*. Ним, зокрема, об'єднані 5 семантем, що співіснують у семантичні структурі одиниці. Внаслідок спеціалізації значення "the universe or cosmos"; "everything in existence" ("Всесвіт, світ", "все, що існує") виникли такі значення як "the earth, together with all of its countries and peoples" ("світ, з усіма країнами та людьми"), потім "a particular region or group of countries" ("конкретний регіон або група країн"), і, нарешті, "any field of human activity or way of life or those involved in it" ("будь-яка сфера людської діяльності, або стиль життя тих, хто до неї залучений"). На основі метафоричного переносу утворилося значення "any star or planet, especially one that might be inhabited" ("будь-яка зірка чи планета, особливо така, на якій може існувати життя") [Oxford 2012], що виникло завдяки аналогічним зв'язкам між нашим світом та таким, що може десь існувати.

Слово *Creation* походить від латинського *creatio* – "a producing" ("творіння") та від давньофранцузького *creacion* (XIV ст., сучасне французьке crе́ation) "creation, coming into being," ("творення, початок існування") [Online Etymology Dictionary]. Значення "творення світу Богом" за етимологічними даними з'явилося в 1610 роках [Online Etymology Dictionary]. Семантеми лексичної одиниці *Creation* об'єднані однією інтегральною семою - "type of origin" ("тип походження"), яка існувала, ще в етимоні даного слова. Так, зокрема, шляхом звуження значення "the act of creating something" ("акт створення чогось") виникло значення "the act by God, according to the Bible, of making the universe, including the world and everything in it" ("акт Божого творіння світу"), а потім "the whole universe and all living things" ("увесь Всесвіт та все

живе") на основі проведення паралелей між дією (акт створення) та результатом (увесь існуючий світ).

Лексема *macrocosm* була запозичена з латинської мови - *macrocosmus* (від гр. *makros "large, long" ("великий, довгий") та kosmos ("космос"*)) через посередництво французької мови – *macrocosme*, що означає *"the great world" - the universe, as distinct from the "little world" of man ("великий світ, Всесвіт у протиставленні внутрішньому світу людини")* [Online Etymology Dictionary]. Всесвіт уявляється як найскладніша проте дуже впорядкована система, тому саме ця когнітивна ознака лягла в основу нового лексико-семантичного варіанта *"any complex entity regarded as a complete system in itself" ("будь-яка складна комплексна система"*) [Collins English Dictionary 2006].

Окрім цього, слово *macrocosm* вступає в антонімічні зв'язки зі словом *microcosm*, з яким воно часто протиставляється або порівнюється, і тому в її семантичному просторі імпліцитно представлена дана опозиція. Мікрокосм – це людина (точніше її внутрішній світ, душа), як подоба, відображення, дзеркало, символ Всесвіту (макрокосмосу). Така опозиція макрокосм / мікрокосм розкриває якісно нову характеристику концепту космос, протиставляючи космос (міжзоряний простір) космосу (внутрішньому світу людини). Отже, в мисленні людини концепт КОСМОС це не лише простір за межами планети, а й світ в самій людині.

Слід також зазначити, що така дихотомія існує вже досить давно. Вчення про мікрокосмос як частину макрокосмосу розробляли Платон, Аристотель, Микола Кузанський, Джордано Бруно, Лейбніц. Відомим є вислів Е. Канта: "Ніщо не дивує мене так, як зоряне небо над нами та почуття моралі, що знаходиться всередині нас", тобто філософ вказує, що ці дві протилежності є з одного боку ключовими у нашому бутті, а з іншого мають діалектичну взаємозалежність.

Отже, в даній роботі була здійснена когнітивна інтерпретація семантичних трансформацій у вербалізаторах концепту SPACE. На основі отриманих когнітивних даних, зокрема завдяки виділенню когнітивних класифікаційних та диференційних ознак були пояснені процеси деривації у семантичній структурі слів та проаналізовані ментальні зв'язки між окремими семантемами лексичних одиниць. Перспективою подальшого дослідження є когнітивна інтерпретація семантичних трансформацій компонентів усього номінативного поля концепту, що дозволить краще зрозуміти зв'язки між окремими його ознаками на рівні свідомості людини і внесе вклад у дослідження фрагменту концептуальної картини в цілому.

Література

Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. – 104 с. *Болдырев Н. Н.* Когнитивная семантика. – Тамбов, 2001. *Быкова Г. В.* Лакуны как явление языка и речи / Г. В. Быкова // Филологические записки. – Вып. 14. – Воронеж, 2000. – С. 183-196. *Кубрякова Е. С.* Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. / Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004, № 1. – С. 6-17. *Попова З. Д., Стернин И. А.* Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во «Истоки», 2002. – 191 с. *Рахилина Е. В.* Когнитивная семантика: история, персоналии, идеи, результаты / Е. В. Рахилина // Семиотика и информатика. – Вып.36. – М., 1998. – С. 274-323. *Collins* English Dictionary. – 8th Edition. – Harper Collins Publishers 2006/ – Режим доступу: http://www.collinsdictionary.com/. *Longman* English Dictionary Online. – Pearson Education LTD. – Copyright 2012. – Режим доступу: http://www.ldoceonline.com/. *Online* Etymology Dictionary [уклад. Douglas Harper]. – Режим доступу: http://www.etymonline.com/. *Oxford* Dictionary Online. – Oxford University Press. – Copyright 2012. – Режим доступу: http://oxforddictionaries.com/.

УДК 811.111'37 + 811. 111'13

ГАРМАШ О.Л.
(Запорізький національний університет)

ШЛЯХИ ПОПОВНЕННЯ АФІКСАЛЬНОГО КОНТЕНТА КОНЦЕПТОСИСТЕМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено дослідженню таких шляхів збагачення афіксального контента концептосистеми англійської мови як концептуальна деривація та концептуальне запозичання. У роботі висвітлені поняття: генеративної та континуальної деривації, концептуальної абсорбції, концептуального членування та концептуальної гібридизації.

Ключові слова: афіксальний елемент, концепт, морфологізований концепт.

Гармаш Е.Л. Пути пополнения аффиксального контента концептосистемы современного английского языка. Статья посвящена исследованию таких путей пополнения аффиксального контента концептосистемы английского языка как